

Határozatok Tára

YVES BOT
FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA
Az ismertetés napja: 2018. május 29.¹

C-569/16. és C-570/16. sz. egyesített ügyek

Stadt Wuppertal
kontra
Maria Elisabeth Bauer (C-569/16)
és
Volker Willmeroth als Inhaber der TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth e. K.
kontra
Martina Broßonn (C-570/16)

(a Bundesarbeitsgericht [szövetségi munkaügyi bíróság, Németország] által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelmek)

„Előzetes döntéshozatal – Szociálpolitika – Munkaidő-szervezés – Éves szabadság – 2003/88/EK irányelv – 7. cikk – A munkavállaló halála miatt megszűnő munkaviszony – A fizetett éves szabadsághoz való jog elvesztése – A ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltásának az elhunyt örökösei részére történő kifizetését nem engedő nemzeti szabályozás – Az Európai Unió Alapjogi Chartája – A 31. cikk (2) bekezdése – A nemzeti joggal összhangban álló értelmezés kötelezettsége – Az Alapjogi Charta 31. cikke (2) bekezdésének magánszemélyek közötti jogvitákban való közvetlen felhívhatósága – Valamely ellentétes nemzeti szabályozás alkalmazása mellőzésének kötelezettsége”

1. A jelen előzetes döntéshozatal iránti kérelmek a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló, 2003. november 4-i 2003/88/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv² 7. cikkének, valamint az Európai Unió Alapjogi Chartája³ 31. cikke (2) bekezdésének értelmezésére vonatkoznak.

2. E kérelmeket a Maria Elisabeth Bauer, valamint Martina Broßonn és néhai férjük korábbi munkáltatói – nevezetesen a Stadt Wuppertal (Németország), és Volker Willmeroth mint a TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth e. K. (a továbbiakban: V. Willmeroth) vállalkozás tulajdonosa – közötti két jogvita keretében terjesztették elő azzal kapcsolatban, hogy azok megtagadták a házastársak által a halálukat megelőzően ki nem vett éves szabadság pénzbeli megváltását.

3. Minden bizonnyal a munkajog az egyik olyan fő terület, amelyen az unió által előírt normákra magánszemélyek közötti jogviták keretében hivatkozni lehet.⁴

1 Eredeti nyelv: francia.

2 HL 2003. L 299., 9. o., magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet, 4. kötet, 381. o.

3 A továbbiakban: Charta.

4 Amint arra Walkila, S. utal: *Horizontal Effect of Fundamental Rights in EU Law*, Europa Law Publishing, Groningue, 2016, „an unequal relation of the parties tends more easily to justify recourse to fundamental rights in an effort to strengthen the position of the weaker party. Since this is a common situation and characteristic of many employer-employee relations, the field of employment law has proved a fruitful area for the evolution of the horizontal effect of fundamental right norms of EU law” (199. o.).

4. Ugyanakkor a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlatából⁵ eredő, az irányelvek horizontális közvetlen hatályának hiánya olyan jellegűnek tűnhet, mint amely nehezíti az alapvető szociális jogok konkrét hatékonyságát a nemzeti bíróságok által elbírálandó jogvitákban⁶.

5. E hátrányt mindazonáltal csökkenti, sőt semlegesíti, amennyiben valamely elsődleges jogból eredő uniós jogi rendelkezés és pontosabban a Charta egyik rendelkezése rendelkezik azokkal a szükséges jellemzőkkel, hogy közvetlenül hivatkozzanak rá magánszemélyek közötti valamely jogvitában.

6. A Charta által elismert többi alapvető szociális joghoz hasonlóan, a 31. cikk (2) bekezdésében előírt, minden munkavállaló éves fizetett szabadsághoz való jogának célja a munkaügyi kapcsolatok szabályozása, amelyek nagyrészt magánjogi kapcsolatok. Tekintettel egyrészt a Bíróság fent hivatkozott, az irányelvek – amelyek szép számmal fordulnak elő az Unió szociális jogában - horizontális közvetlen hatályának hiányára vonatkozó állandó ítélkezési gyakorlatára és másrészt a Bíróság új keletű ítélkezési gyakorlatára, amely úgy tűnik, hogy hajlik a Charta kógens és önmagában elegendő⁷ rendelkezéseire történő közvetlen hivatkozás lehetőségére a magánszemélyek közötti jogviták keretében, nem meglepő, hogy azzal a kérdéssel fordultak a Bírósághoz, hogy a Charta 31. cikkének (2) bekezdésére lehet-e közvetlenül hivatkozni magánszemélyek közötti valamely jogvita keretében az azzal ellentétes nemzeti jogi rendelkezések alkalmazásának mellőzése érdekében.

7. Véleményem szerint e tekintetben abból kiindulva kell gondolkodni, hogy a Charta által elismert alapvető jogokat főszabály szerint – hogy ne csak üres szavak maradjanak – védeni kell, és a nemzeti bíróságok előtt közvetlenül felhívhatónak kell lenniük. Csakhogy azt is meg kell állapítani, hogy a Charta valamennyi rendelkezése nem rendelkezik azonos normativitással. Ennélfogva amikor a Bíróságnak meg kell határoznia, hogy a Charta valamely rendelkezésére lehet-e közvetlenül hivatkozni valamely nemzeti bíróság előtt az azzal ellentétes nemzeti jogi rendelkezések alkalmazásának mellőzése érdekében, vagy sem, figyelembe kell vennie e rendelkezés szövegét, összefüggésben a rá vonatkozó magyarázattal⁸.

8. A jelen ügyek az elkövetkezőkben kifejtettek szerint elsődlegesen arra indítanak, hogy bemutassam azokat az okokat, amelyek miatt úgy vélem, hogy a Charta 31. cikkének (2) bekezdése rendelkezik a szükséges jellemzőkkel ahhoz, hogy közvetlenül lehessen rá hivatkozni magánszemélyek közötti valamely jogvita keretében a vele ellentétes nemzeti rendelkezések alkalmazásának mellőzése érdekében.

I. Jogi háttér

A. Az uniós jog

9. A Charta 31. cikkének (2) bekezdése értelmében „[m]inden munkavállalónak joga van [...] az éves fizetett szabadsághoz”.

5 Lásd különösen: 2017. október 10-i Farrell ítélet (C-413/15, EU:C:2017:745, 31. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

6 Lásd e tekintetben: Van Raepenbusch, S., *Droit institutionnel de l'Union européenne*, 2. kiadás, Larcier, Brüsszel, 2016, amely megjegyzi, hogy ezen ítélkezési gyakorlat „az uniós jogrend által biztosított jogok hatékonysága jelentős korlátozásának minősül, különösen a szociális területen, mivel az Unió szociális joga az EUMSZ 153. cikk (2) bekezdése b) pontjának megfelelően elsődlegesen irányelvekben ölt testet. Másképp fogalmazva, noha az Unió szóban forgó szociális rendelkezései a munkavállalók védelmére hivatottak, valamint kellően pontosak és feltétlenek ahhoz, hogy egy bíró közvetlenül alkalmazza őket, a munkavállalók nem hivatkozhatnak rájuk a magánmunkáltatójukkal szemben, még valamely ellentétes nemzeti jogi rendelkezés mellőzése érdekében sem (kizárási hatás)” (480. o.).

7 Lásd legutóbb: 2018. április 17-i Egenberger ítélet (C-414/16, EU:C:2018:257).

8 Magyarázatok az Alapjogi Chartához (HL 2007. C 303., 17. o., a továbbiakban: a Charta magyarázata).

10. A 2003/88 irányelvnek az „Éves szabadság” című 7. cikke a következőképpen került megfogalmazásra:

„(1) A tagállamok meghozzák a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy minden munkavállalót legalább négy hét [helyesen: négy hét fizetett] éves szabadság illessen meg a nemzeti jogszabályok és/vagy gyakorlat által megállapított ilyen szabadságra való jogosultság és a szabadság biztosítása [helyesen: és ennek megadása] feltételeinek megfelelően.

(2) Az éves szabadság [helyesen: A fizetett éves szabadság] minimális időtartama nem helyettesíthető annak fejében nyújtott juttatással, a munkaviszony megszűnésének esetét kivéve.”

11. Ezen irányelv 17. cikke előírja, hogy a tagállamok eltérhetnek annak bizonyos rendelkezéseitől. Mindazonáltal az irányelv 7. cikkét illetően az eltérés nem megengedett.

B. A német jog

12. Az 1963. január 8-i Bundesurlaubsgesetz (a munkavállalói szabadságról szóló szövetségi törvény)⁹ 2002. május 7-i változata¹⁰ 7. §-ának (4) bekezdése a következőképpen rendelkezik:

„Ha a szabadságot a munkaviszony megszűnése miatt egészben vagy részben már nem lehet kiadni, azt pénzben kell megváltani.”

13. A Bürgerliches Gesetzbuch (polgári törvénykönyv)¹¹ 1922. §-ának (1) bekezdése „Egyetemes jogutódlás” cím alatt a következőképpen rendelkezik:

„Az ember halálával (öröklés megnyílása) hagyatéka (örökség) mint egész száll át egy vagy több emberre (örökösök).”

II. Az alapeljárás és az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések

14. M. E. Bauer egyedüli örököse a 2010. december 20-án elhalálozott férjének, akit egy közjogi jogalany, a Stadt Wuppertal foglalkoztatott. Ez utóbbi elutasította M. E. Bauer kérelmét a 25 nap ki nem vett éves szabadságnak megfelelő, 5857,75 euró összegű pénzbeli megváltás kifizetésére vonatkozóan, amelyre a férje a halála időpontjában jogosult volt.

15. M. Broßonn egyedüli örököse a férjének, akit 2003 áprilisától V. Willmeroth foglalkoztatott, és aki 2013. január 4-én elhunyt, miután 2012 júliusától betegség miatt munkaképtelenné vált. V. Willmeroth elutasította M. Broßonn kérelmét a 32 nap ki nem vett szabadságnak megfelelő, 3702,72 euró összegű pénzbeli megváltás kifizetésére vonatkozóan, amelyre az évi 35 nap szabadságra jogosult férje az elhalálozása időpontjában jogosult volt.

16. M. E. Bauer és M. Broßonn is az említett pénzbeli megváltás kifizetésére irányuló kérelemmel fordult az illetékes Arbeitsgerichthez (munkaügyi bíróság, Németország). E kérelmeknek helyt adtak és a Stadt Wuppertal, valamint V. Willmeroth által az elsőfokú ítéletek ellen benyújtott fellebbezéseket ezt követően az illetékes Landesarbeitsgericht (munkaügyi fellebbviteli bíróság, Németország) elutasította. A Stadt Wuppertal és V. Willmeroth a Bundesarbeitsgerichthez (szövetségi munkaügyi bíróság, Németország) *felülvizsgálati kérelmet* nyújtott be e határozatokkal szemben.

9 BGBl. 1963, 2. o.

10 BGBl. 2002 I, 1529. o. (a továbbiakban: BUrlG).

11 A továbbiakban: BGB.

17. E két ügy mindegyikében elfogadott előzetes döntéshozatalra utaló végzésben a kérdést előterjesztő bíróság emlékeztet arra, hogy a Bíróság a 2014. június 12-i Bollacke ítéletben (C-118/13, a továbbiakban: Bollacke ítélet, EU:C:2014:1755) már kimondta, hogy a 2003/88 irányelv 7. cikkét úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan nemzeti jogszabály, illetve nemzeti gyakorlat, amely előírja, hogy a fizetett éves szabadsághoz való jog anélkül szűnik meg, hogy jogot keletkeztetne a még ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltására, ha a munkaviszony a munkavállaló halála miatt szűnik meg. E bíróság mindazonáltal azt kívánja megtudni, hogy ugyanaz-e a helyzet, ha a nemzeti jog kizárja, hogy egy ilyen pénzbeli megváltás az örökség részévé váljon. A BUrlG 7. §-a (4) bekezdésének a BGB 1922. §-ának (1) bekezdésével összefüggésben történő értelmezése ugyanis arra a következményre vezetne, hogy az örökhagyó szabadsághoz való joga az elhalálozásával megszűnik, és ennél fogva nem lehet pénzbeli megváltáshoz való joggá alakítani és az örökségnek sem lehet része. A kérdést előterjesztő bíróság e tekintetben pontosítja, hogy az említett rendelkezések bármely más értelmezése *contra legem* lenne, és ennél fogva nem lehet elfogadni.

18. Továbbá, mivel a Bíróság elismerte, hogy a fizetett éves szabadsághoz való jog megszűnhet a referenciaév végétől számított tizenöt hónappal, mivel e jog céljának már nem lehet eleget tenni, nevezetesen annak, hogy a munkavállaló kipihenhesse magát, és rendelkezésére álljon a kikapcsolódásra és szabad időtöltésre alkalmas idő,¹² és hogy úgy tűnik, e célt az érintett elhalálozása esetén sem lehet már elérni, a kérdést előterjesztő bíróságban felmerül, hogy a szabadsághoz vagy a ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltásához való jog megszűnése valóban kizárt-e, vagy úgy kell tekinteni, hogy a 2003/88 irányelv és a Charta által biztosított minimális fizetett éves szabadságnak az is a célja, hogy az elhunyt munkavállaló örököseinek védelmet biztosítson.

19. Ebben az összefüggésben a kérdést előterjesztő bíróság felveti, hogy lehet-e a 2003/88 irányelv 7. cikkének és a Charta 31. cikke (2) bekezdésének az a hatása, hogy a munkáltatót a munkavállaló örököseinek történő pénzbeli megváltás kifizetésére kötelezzék. Mivel a Willmeroth ügyben (C-570/16) két magánszemély vitájáról van szó, e bíróság továbbá felveti, hogy e rendelkezések esetleges közvetlen hatálya horizontális jellegűnek is minősül-e.

20. E körülmények között a Bundesarbeitsgericht (szövetségi munkaügyi bíróság) úgy határozott, hogy az eljárást felfüggeszti és előzetes döntéshozatal céljából a következő kérdéseket terjeszti a Bíróság elé. Az első kérdés a Bauer ügyben (C-569/16) és a Willmeroth ügyben (C-570/16) azonos, míg a másodikat csak a Willmeroth ügyben (C-570/16) terjeszti elő:

„1) Jogot biztosít-e a [2003/88] irányelv 7. cikke vagy a [Charta] 31. cikkének (2) bekezdése a munkaviszony fennállása alatt elhalálozott munkavállaló örököseinek a munkavállalót a halála előtt megillető minimális éves szabadság pénzbeli megváltásához, ami kizárt a [BUrlG-nek] a [BGB] 1922. §-ának (1) bekezdésével összefüggésben értelmezett 7. §-ának (4) bekezdése alapján?

2) Az első kérdésre adandó igenlő válasz esetén akkor is így van-e ez, ha a munkaviszony két magánszemély között állt fenn?”

III. Elemzés

21. A Bauer (C-569/16) és Willmeroth (C-570/16) ügyben azonosan megfogalmazott első kérdésével a kérdést előterjesztő bíróság lényegében arra keres választ, hogy a 2003/88 irányelv 7. cikkét úgy kell-e értelmezni, hogy azzal ellentétes az alapügyekben szóban forgóhoz hasonló olyan nemzeti jogszabály vagy nemzeti gyakorlat, amely előírja, hogy amennyiben a munkaviszony a munkavállaló halála miatt szűnik meg, a fizetett éves szabadsághoz való jog anélkül szűnik meg, hogy jogot keletkeztetne a ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltására, és amely következképpen nem teszi lehetővé egy ilyen pénzbeli megváltás kifizetését az elhunyt örökösei részére.

12 Lásd: 2011. november 22-i KHS-ítélet (C-214/10, EU:C:2011:761, 44. pont).

22. Ezen első kérdésre adandó igenlő válasz esetén a kérdést előterjesztő bíróság ezt követően azt kívánja megtudni, hogy az elhunyt munkavállaló örököse hivatkozhat-e közvetlenül a 2003/88 irányelv 7. cikkére vagy a Charta 31. cikkének (2) bekezdésére a munkáltatóval szemben – függetlenül attól, hogy ez utóbbi közjogi vagy magánjogi személy – annak érdekében, hogy a ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltását kifizessék a részére.

23. Emlékeztetek arra, hogy a Bollacke ítéletben a német jog azonos rendelkezései kapcsán a Bíróság már kimondta, hogy a 2003/88 irányelv 7. cikkét úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan nemzeti jogszabály, illetve nemzeti gyakorlat, mint az alapügyben szóban forgó nemzeti jogszabály, illetve nemzeti gyakorlat, amely előírja, hogy a fizetett éves szabadsághoz való jog anélkül szűnik meg, hogy jogot keletkeztetne a még ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltására, ha a munkaviszony a munkavállaló halála miatt szűnik meg.

24. A kérdést előterjesztő bíróság azonban úgy véli, hogy a Bíróság nem határozott arról a kérdésről, hogy a pénzbeli megváltáshoz való jog akkor is része-e az örökségnek, ha a nemzeti öröklési jog azt kizárja. A kérdést előterjesztő bíróság által erre vonatkozóan adott értelmezés szerint a német jogból az következik, hogy az elhunyt szabadsághoz való joga a halálával megszűnik, tehát nem lehet a BURLG 7. §-ának (4) bekezdése szerinti pénzbeli megváltáshoz való jogra váltani az elhalálozását követően, ennél fogva a pénzbeli megváltáshoz való ilyen jog a ki nem vett fizetett éves szabadság címén nem válhat az örökség részévé a BGB 1922. §-ának (1) bekezdése alapján. A BURLG 7. §-ának (4) bekezdése a BGB 1922. §-ának (1) bekezdésével összefüggésben nem értelmezhető úgy, hogy a munkaviszony fennállása alatt elhunyt munkavállaló szabadsággal kapcsolatos jogai átszállnak az örökösére. Megjegyzem, hogy a német jog azon állapotáról van szó, amely a Bundesarbeitsgericht (szövetségi munkaügyi bíróság) ítélezési gyakorlatából ered, amint arról e bíróság saját ítéleteiből történő idézése tanúskodik.¹³

25. Egyébiránt e bíróság nem zárja ki, hogy a Bíróságnak a munkavállaló elhalálozása esetén a ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltásához való jogra vonatkozó ítélezési gyakorlata változzon azon gondolat alapján, amely szerint a munkavállaló örökösének juttatott ilyen pénzbeli megváltás nem tudna megfelelni annak a célnak, amelyet a Bíróság a fizetett éves szabadsághoz való jognak tulajdonított.¹⁴

26. Véleményem szerint e tények nem olyan jellegűek, amelyek megkérdőjelezzik a Bíróság által a Bollacke ítéletben elfogadott megoldást.

27. Épp ellenkezőleg – kivéve, ha konkrét alkalmazása során meg kell fosztani az érvényesülésétől –, e megoldás szükségszerűen magában foglalja a pénzbeli megváltáshoz való jognak – ki nem vett fizetett éves szabadság címén – az elhunyt munkavállaló örökösei részére öröklés révén történő átadását. Más szavakkal, mivel a Bíróság kimondta, hogy az éves szabadsághoz való jog és az arra tekintettel járó bér kifizetéséhez való jog egy egységes jog két alkotórészét képezi,¹⁵ a ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltásának célja, hogy kárpótolja a munkavállalót, aki nem tud ténylegesen élni a fizetett éves szabadsághoz való jogával¹⁶, és elengedhetetlen ez utóbbi hatékony érvényesülésének biztosításának érdekében,¹⁷ következésképpen a fizetett éves szabadsághoz való jog nem szűnik meg a munkavállaló halálával,¹⁸ ebből szükségszerűen azt a következtetést kell levonni, hogy ez utóbbi örököseinek biztosítani kell a lehetőséget, hogy az említett munkavállalót illető fizetett éves

13 Lásd a két egyesített ügyben az előzetes döntéshozatalra utaló határozatot (14. pont).

14 Lásd egy hasonló álláspontot illetően: Vitez, B., „Holiday Pay: Now also to Be Enjoyed during the Afterlife”, *European Law Reporter*, Verlag radical brain S. A., Luxembourg, 2014., 4. szám, 114. o.

15 Lásd: Bollacke ítélet (16. és 20. pont, valamint az ott hivatkozott ítélezési gyakorlat).

16 Lásd ebben az értelemben: Bollacke ítélet (17. pont).

17 Lásd: Bollacke ítélet (24. pont).

18 Lásd: Bollacke ítélet (26. pont).

szabadsághoz való jogra hivatkozzanak, és ezt pénzbeli megváltás formájában tegyék. Az ezzel ellentétes megoldás azt eredményezné, hogy az elhunyt munkavállalót visszamenőlegesen megfosztanák a fizetett éves szabadsághoz való jogától, és ezt „egy váratlan esemény” miatt, „amelyre sem a munkavállaló, sem a munkáltató nincs hatással”¹⁹.

28. Egyébiránt több tényező azt mutatja, hogy a Bíróság a Bollacke ítéletben figyelembe vette az általa kialakított megoldás öröklési vonatkozását.

29. Így meg kell jegyezni, hogy a Bollacke ítélet mind a BUrlG 7. §-ának (4) bekezdését, mind a BGB 1922. §-ának (1) bekezdését a német jogra vonatkozó részében idézi. Az ezen ítélet rendelkező részében említett nemzeti jogszabályok tehát e két rendelkezésre vonatkoznak.²⁰

30. A Bollacke ítéletben szereplő tényállás leírásából továbbá az következik, hogy a Bíróság tudatában volt annak, hogy az alapügy azon alapult, hogy a munkáltató elutasította G. Bollacke pénzbeli megváltás kifizetésére irányuló kérelmét a férje által ki nem vett fizetett éves szabadság alapján, arra hivatkozással, hogy e munkáltató kétségesnek tartotta e jog örökölhetőségét.²¹

31. Ráadásul a Bollacke ítélet szakaszában már egyértelmű volt, hogy a Bundesarbeitsgericht (szövetségi munkaügyi bíróság) azon ítélkezési gyakorlata vita tárgya, amely szerint a munkaviszony végén fennmaradó, ki nem vett fizetett éves szabadság nem keletkeztet pénzbeli megváltáshoz való jogot, ha e munkaviszony a munkavállaló halála miatt szűnik meg. Így a Landesarbeitsgericht Hamm (hammi munkaügyi fellebbviteli bíróság, Németország) kételyeit fejezte ki e nemzeti ítélkezési gyakorlat megalapozottságát illetően a Bíróságnak a 2003/88 irányelv 7. cikkére vonatkozó ítélkezési gyakorlata szempontjából.²²

32. Végül az a kérdés, hogy a ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltásához való jog oly módon kötődik-e a munkavállaló személyéhez, hogy arra csak ez utóbbi hivatkozhat annak érdekében, hogy a pihenésnek és a szabadidőnek a fizetett éves szabadság megadásával összefüggő céljait akár később is meg tudja valósítani, a Landesarbeitsgericht Hamm (hammi munkaügyi fellebbviteli bíróság) által megfogalmazott második kérdés szövegéből kifejezetten következik.

33. E megállapításokból azt a következtetést vonom le, hogy a jelen előzetes döntéshozatalok alapjául szolgáló kérdések a Bollacke ítélet alapjául szolgáló ügyben már jelen voltak. A Bíróság tehát ezen ügy öröklési vonatkozásainak figyelembevételével hozta meg az ítéletét.

34. Meg kell tehát erősíteni a Bíróság által a Bollacke ítéletében elfogadott értelmezést, nevezetesen, hogy a 2003/88 irányelv 7. cikkét úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan nemzeti jogszabály, illetve nemzeti gyakorlat, mint az alapügyekben szóban forgó nemzeti jogszabály, illetve nemzeti gyakorlat, amely előírja, hogy ha a munkaviszony a munkavállaló halála miatt szűnik meg, a fizetett éves szabadsághoz való jog anélkül szűnik meg, hogy jogot keletkeztetne a még ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltására, és amely következképpen nem teszi lehetővé az ilyen pénzbeli megváltás kifizetését az elhunyt örökösei részére.

35. Most azt kell meghatározni, hogy melyek azok a következmények, amelyeket a kérdést előterjesztő bíróságnak le kell vonnia a 2003/88 irányelv 7. cikke és az előtte fekvő jogviták keretében szóban forgó nemzeti jog közötti összeegyeztethetlenség megállapításából.

19 Lásd: Bollacke ítélet (25. pont).

20 Lásd: Bollacke ítélet (6. és 7. pont).

21 Bollacke ítélet (11. pont).

22 Bollacke ítélet (12. pont).

36. Ami először is a nemzeti bíróságok azon kötelezettségét illeti, hogy törekedjenek a „békítő értelmezésre”, az összhangban álló értelmezésre hivatkozás lehetőségének köszönhetően, a megállapított „összeegyeztethetlenség megszüntetése” érdekében,²³ meg kell említeni a Bundesarbeitsgericht (szövetségi munkaügyi bíróság) által kifejtett álláspontot, amely szerint nem tudta a BUrlG 7. §-ának (4) bekezdését és a BGB 1922. §-ának (1) bekezdését a 2003/88 irányelvnek a Bíróság által értelmezett 7. cikkével összhangban értelmezni. A kérdést előterjesztő bíróság úgy véli, hogy így az uniós joggal összhangban álló értelmezés – *contra legem* értelmezés által okozott – korlátjával szembesült, egy olyan értékelés eredményeként, amely – amint arra emlékeztet –, egyedül a nemzeti bíróságok feladata.²⁴

37. E tekintetben emlékeztetni kell arra, hogy a Bíróság több ízben kimondta, hogy „a tagállamok irányelvből eredő kötelezettsége az abban előírt eredmény elérésére, valamint azon feladatuk, hogy megtegyék a megfelelő általános és különös intézkedéseket e kötelezettség teljesítésének biztosítása érdekében, a tagállamok minden hatóságára vonatkozik, beleértve hatáskörük keretén belül az igazságszolgáltatás szerveit is”.²⁵

38. A Bíróság szerint „[e]bből következik, hogy a nemzeti jog értelmezésére hivatott nemzeti bíróságnak e jog alkalmazása során figyelembe kell vennie e jog szabályainak összességét és az e jog által elfogadott értelmezési módszereket kell alkalmaznia azért, hogy azt a lehető legnagyobb mértékben a szóban forgó irányelv szövege és célja alapján értelmezze, annak érdekében, hogy elérje az irányelv által meghatározott eredményt, és ily módon megfeleljen az EUMSZ 288. cikk harmadik bekezdésének”²⁶.

39. A Bíróság kétségtől kimondta, hogy „a nemzeti jog uniós joggal összhangban álló értelmezése ezen elvének vannak bizonyos korlátai. Így az általános jogelvek korlátozzák a nemzeti bíróság azon kötelezettségét, hogy a belső jog releváns szabályainak értelmezésekor és alkalmazásakor figyelembe kell vennie az uniós jogot, továbbá e kötelezettség nem szolgálhat a nemzeti jog *contra legem* értelmezésének alapjául”²⁷.

40. A Bíróság azonban ebben az összefüggésben egyértelműen pontosította, hogy „az uniós joggal összhangban álló értelmezés követelménye a nemzeti bíróságok azon kötelezettségével jár, hogy adott esetben módosítaniuk kell az állandó ítélkezési gyakorlatot, amennyiben az a nemzeti jognak valamely irányelv céljaival összeegyeztethetetlen értelmezésén alapul”²⁸.

41. Ebből következően a Bíróság szerint valamely nemzeti bíróság nem tekintheti megalapozottnak úgy, hogy csupán azon okból kifolyólag nem tud valamely nemzeti rendelkezést az uniós joggal összhangban értelmezni, mivel e rendelkezést korábban állandó jelleggel e joggal összeegyeztethetetlen módon értelmezte.²⁹

42. A Bíróság ítélkezési gyakorlatára történő ezen emlékeztetésre tekintettel a kérdést előterjesztő bíróság feladata annak ellenőrzése, hogy az alapügyekben szóban forgó rendelkezések, nevezetesen a BUrlG 7. §-ának (4) bekezdése és a BGB 1922. §-ának (1) bekezdése alkalmas-e a 2003/88 irányelvnek megfelelő értelmezésre. E tekintetben figyelembe kell vennie azt a tényt, hogy egyrészt e nemzeti

23 E kifejezéseket Simon, D.-től kölcsönzöm: „La panacée de l’interprétation conforme: injection homéopathique ou thérapie palliative?”, *De Rome à Lisbonne: les juridictions de l’Union européenne à la croisée des chemins, Mélanges en l’honneur de Paolo Mengozzi*, Bruylant, Brüsszel, 2013., 279–300. o., különösen 299. o.

24 Lásd: a két egyesített ügy előzetes döntéshozatalra utaló határozata (16. pont).

25 Lásd különösen: 2016. április 19-i DI ítélet (C-441/14, EU:C:2016:278, 30. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

26 Lásd különösen: 2016. április 19-i DI ítélet (C-441/14, EU:C:2016:278, 31. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

27 Lásd különösen: 2016. április 19-i DI ítélet (C-441/14, EU:C:2016:278, 32. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

28 Lásd különösen: 2016. április 19-i DI ítélet (C-441/14, EU:C:2016:278, 33. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat); 2018. április 17-i Egenberger ítélet (C-414/16, EU:C:2018:257, 72. pont).

29 Lásd: 2016. április 19-i DI ítélet (C-441/14, EU:C:2016:278, 34. pont); 2018. április 17-i Egenberger ítélet (C-414/16, EU:C:2018:257, 73. pont).

rendelkezéseket viszonylag tágan és általánosan fogalmazták meg³⁰, és másrészt, hogy magukból az előzetes döntéshozatalra utaló határozatokból láthatóan kitűnik, hogy a nemzeti jognak az uniós joggal való összeegyeztethetlensége a Bundesarbeitsgerichtnek (szövetségi munkaügyi bíróság) az említett rendelkezésekre vonatkozó értelmezésen alapul.³¹ Úgy tűnik tehát, hogy a munkavállaló – a halálából kifolyólag – a Bundesarbeitsgerichtnek (szövetségi munkaügyi bíróság) az alapügyekben szóban forgó nemzeti jogszabályok értelmezése miatt van megfosztva a fizetett éves szabadsághoz való jogától a szabadság pénzügyi részére vonatkozóan, amely azt a célt szolgálja, hogy kárpótolja a munkavállalót, aki nem tudott e jogával ténylegesen élni a munkaviszonyának megszűnését megelőzően.

43. Másodszer, amennyiben e bíróság továbbra is úgy ítélné meg, hogy valóban nem tudja a nemzeti jogot a 2003/88 irányelv 7. cikkével összhangban értelmezni, meg kell vizsgálni, hogy e cikk közvetlen hatállyal bír-e, és, adott esetben, hogy M. E. Bauer és M. Broßonn hivatkozhat-e rá elhunyt férjük munkáltatóival szemben.

44. Ezzel kapcsolatban a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlatából következik, hogy „minden esetben, amikor valamely irányelv rendelkezései tartalmukat tekintve feltétlenek és kellően pontosak, azokra a magánszemélyek a nemzeti bíróságok előtt a tagállammal szemben hivatkozhatnak, ha a tagállam elmulasztotta az irányelv határidőn belüli átültetését a nemzeti jogba, vagy azt helytelenül ültette át”³².

45. A Bíróság a 2012. január 24-i Dominguez ítéletében³³ megállapította, hogy a 2003/88 irányelv 7. cikke eleget tesz e kritériumoknak, „mivel a tagállamokkal szemben egyértelműen megfogalmazott és pontosan meghatározott eredménykötelezettséget ír elő, továbbá semmilyen feltételtől nem függ a benne foglalt azon szabály alkalmazása, mely szerint minden munkavállalónak legalább négy hét fizetett éves szabadságot kell biztosítani”³⁴. Egyébiránt ugyanebben az ítéletben a Bíróság szerint „[m]ég ha a 2003/88 irányelv 7. cikke az általa előírt fizetett éves szabadság igénybevétele és megadása feltételeinek meghatározása kapcsán bizonyos mérlegelési mozgásteret hagy is a tagállamok számára, e körülmény nem érinti az e cikkben előírt kötelezettség egyértelmű és feltétlen jellegét”. A Bíróság ezzel összefüggésben megjegyzi, hogy „a 2003/88 irányelv 7. cikke nem szerepel az említett irányelv azon rendelkezései között, amelyek vonatkozásában a 17. cikk eltérést enged”. Álláspontja szerint „megállapítható tehát az a minimális védelem, amelyet a tagállamoknak e 7. cikk értelmében minden esetben biztosítaniuk kell.”³⁵ A 2012. január 24-i Dominguez ítélete³⁶ 36. pontjában a Bíróság arra is utal, hogy „[a] 2003/88 irányelv 7. cikkének (1) bekezdése [megfelel] a közvetlen hatály fennállásához szükséges feltételeknek”.

46. Ami konkrétan a 2003/88 irányelv 7. cikkének (2) bekezdését illeti, úgy vélem, hogy annak közvetlen hatálya a Bollacke ítéletből ered, amelyben a Bíróság kiemelte, hogy e rendelkezés „ahhoz, hogy a pénzbeli megváltáshoz való jog megnyíljon [...], semmilyen egyéb feltételt nem támaszt az azon tényekhez kapcsolódó feltételen kívül, hogy egyrészt a munkaviszony megszűnt, másrészt a munkavállaló nem vette ki az összes, őt e munkaviszony megszűnésekor megillető éves szabadságot”³⁷. Egyébiránt ugyanebben az ítéletben a Bíróság szerint a 2003/88 irányelv 7. cikke (2) bekezdése által biztosított pénzbeli megváltáshoz való jogot „közvetlenül [ezen] irányelv biztosítja”³⁸.

30 Ami egyébként bizonyára magyarázza, hogy más német bíróságok, amelyeknek e kérdésről kellett határozniuk, miért tekinthették lehetségesnek az összhangban álló értelmezést.

31 Lásd: a két egyesített ügy előzetes döntéshozatalra utaló határozata (14. pont).

32 Lásd különösen: 2012. január 24-i Dominguez ítélet (C-282/10, EU:C:2012:33, 33. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

33 C-282/10, EU:C:2012:33.

34 Lásd: ezen ítélet 34. pont.

35 Lásd: 2012. január 24-i Dominguez ítélet (C-282/10, EU:C:2012:33, 35. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

36 C-282/10, EU:C:2012:33.

37 Lásd: Bollacke ítélet (23. pont). Lásd szintén: 2016. július 20-i Maschek ítélet (C-341/15, EU:C:2016:576, 27. pont).

38 Lásd: Bollacke ítélet (28. pont).

47. Most meg kell vizsgálni, hogy a jelen egyesített ügyek mindegyikében az elhunyt munkavállaló örököse hivatkozhat-e közvetlenül a 2003/88 irányelv 7. cikkére a munkáltatóval szemben, függetlenül attól, hogy ez utóbbi közjogi vagy magánjogi személy, annak érdekében, hogy a ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltását kifizessék számára, tehát hogy a fizetett éves szabadsághoz való jog pénzbeli részét igénybe vegye.

48. Kitűnik, hogy a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata miatt – amely nem ismeri el az irányelvek horizontális közvetlen hatályát³⁹ – M. E. Bauer és M. Broßonn nincs egyenlő helyzetben az elhunyt férjük által szerzett fizetett éves szabadsághoz való jog hatékony védelmének biztosítása érdekében.

49. Mivel M. E. Bauer férjét egy közjogi jogalany, a Stadt Wuppertal alkalmazta, M. E. Bauer nehézség nélkül hivatkozhat vele szemben a ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltáshoz való jogára, amelyet – emlékeztetek rá – a 2003/88 irányelv 7. cikkének (2) bekezdése közvetlenül biztosít számára. Emlékeztetni kell ugyanis arra, hogy „amikor a jogalanyok nem magánszeméllyel, hanem az állammal szemben hivatkozhatnak valamely irányelvre, akkor ezt attól függetlenül tehetik meg, hogy az állam milyen minőségében – munkáltatóként vagy hatóságként – jár el. Ugyanis mindkét esetben el kell kerülni, hogy az állam előnyt szerezhessen az uniós jog általa történt megsértéséből”⁴⁰. E megfontolások alapján a Bíróság már kimondta, hogy „valamely irányelv feltételhez nem kötött és kellően pontos rendelkezéseire nemcsak valamely tagállammal és annak összes közigazgatási szervével – mint a decentralizált szervek – szemben lehet hivatkozni [...], hanem [...] olyan szervezetekkel és szervekkel szemben is, amelyek az állam felügyelete vagy ellenőrzése alatt állnak, vagy a magánszemélyek közötti jogviszonyokra alkalmazandó szabályokból következőkhöz képest többletjogosultságokkal rendelkeznek”⁴¹.

50. Következésképpen a Bauer ügy keretében (C-569/16) a Bundesarbeitsgericht (szövetségi munkaügyi bíróság) számára azt a választ kell adni, hogy egy magánszemély és egy közjogi jogalany közötti jogvitában eljáró valamely nemzeti bíróság – amennyiben nem tudja az alkalmazandó nemzeti jogot a 2003/88 irányelv 7. cikkével összhangban értelmezni – hatáskörének keretében köteles biztosítani a jogalanyok számára az e cikkből eredő jogi védelmet és e cikk teljes érvényesülését, oly módon, hogy szükség esetén eltekint valamennyi ellentétes nemzeti rendelkezés alkalmazásától.

51. M. Broßonn jogvitával érintett helyzete azonban bonyolultabb, mivel férjét magánjogi személy alkalmazta. Márpedig a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlatából következik, hogy maguk az irányelvek nem keletkeztethetnek magánszemélyekre vonatkozó kötelezettségeket, következésképpen azokra önmagukban nem is lehet magánszemélyekkel szemben hivatkozni a nemzeti bíróságok előtt.⁴² Így azon tény ellenére, hogy 1. cikkének (3) bekezdése értelmében a 2003/88 irányelvet valamennyi köz- és magánműködési ágazatban alkalmazni kell, az az út, amelynek eredményeképp az uniós jog közvetlenül biztosítja M. Broßonn számára a ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltását, kanyargósabbnak és akadályokkal tüzdeltnak bizonyul. Megpróbálok azonban kellően világosan kijelölni azt annak érdekében, hogy a jogalanyok a jövőben könnyebben vehessék igénybe azon alapvető jog hatékony védelmének biztosítása céljából, amelynek a fizetett éves szabadsághoz való jog minősül.

39 Lásd különösen: 2012. január 24-i Dominguez ítélet (C-282/10, EU:C:2012:33, 37. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

40 Lásd: 2012. január 24-i Dominguez ítélet (C-282/10, EU:C:2012:33, 38. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

41 Lásd különösen: 2017. október 10-i Farrell ítélet (C-413/15, EU:C:2017:745, 33. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

42 Lásd különösen: 2012. január 24-i Dominguez ítélet (C-282/10, EU:C:2012:33, 37. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

52. E tekintetben emlékeztetni kell arra, hogy az állandó ítélkezési gyakorlat értelmében „az uniós jogrendben biztosított alapvető jogokat az uniós jog által szabályozott valamennyi tényállásra alkalmazni kell”⁴³. Mivel a BUrlG 7. §-ának (4) bekezdése a 2003/88 irányelv által egységes szerkezetbe foglalt, a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló, 1993. november 23-i 93/104/EK tanácsi irányelvet⁴⁴ hajtja végre, a Charta 31. cikkének (2) bekezdését az alapügyben alkalmazni kell.

53. E pontosítást követően úgy vélem, hogy két magánszemély közötti jogvitában eljáró valamely nemzeti bíróság – amennyiben nem tudja az alkalmazandó nemzeti jogot a 2003/88 irányelv 7. cikkével összhangban értelmezni – hatáskörének keretében köteles biztosítani a jogalanyok számára a Charta 31. cikkének (2) bekezdéséből eredő jogvédelmet és e rendelkezés teljes érvényesülését, adott esetben eltekintve a nemzeti jog mindazon rendelkezéseinek alkalmazásától, amelyek azzal ellentétesek. Véleményem szerint a Charta 31. cikkének (2) bekezdése rendelkezik az ahhoz szükséges jellemzőkkel, hogy közvetlenül hivatkozzanak rá magánszemélyek közötti valamely jogvitában, az olyan nemzeti rendelkezések alkalmazásának mellőzése érdekében, amelyek hatásaként valamely munkavállalót megfosztanak a fizetett éves szabadsághoz való jogától. Így azt javaslom a Bíróságnak, hogy az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetés általános tilalma⁴⁵ kapcsán, majd a Charta 21. és 47. cikkére vonatkozóan⁴⁶ elfogadotthoz hasonló megoldást fogadjon el.

54. Emlékeztetek rá, hogy a Charta 31. cikkének (2) bekezdése értelmében „[m]inden munkavállalónak joga van [...] az éves fizetett szabadsághoz”. Amint azt a Bíróság már megjegyezte, a fizetett éves szabadsághoz való jogot kifejezetten rögzíti a Charta e cikke, amelynek esetében az EUSZ 6. cikk (1) bekezdése a Szerződésekkel megegyező jogi kötőerőt ismer el.⁴⁷

55. A Charta 31. cikkének (2) bekezdéséhez fűzött magyarázatokból következik, hogy a rendelkezés „a [...] 93/104[...] irányelven, az Európai Szociális Charta 2. cikkén, valamint a munkavállalók jogairól szóló közösségi charta 8. pontján alapul”⁴⁸. Emlékeztetek arra, hogy a 93/104 irányelvet ezt követően a 2003/88 irányelv egységes szerkezetbe foglalta, és hogy amint a 2003/88 irányelv 7. cikke (1) bekezdésének szövegéből következik⁴⁹ – amelytől ezen irányelv nem enged eltérést –, minden munkavállalót legalább négy hét fizetett éves szabadság illet meg. Amint a Bíróság többször is kimondta, ez a fizetett éves szabadsághoz való jog az uniós szociális jog különös jelentőségű, és olyan alapelvnek tekintendő, amelynek a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságok általi végrehajtása kizárólag a magában a 2003/88 irányelvben kifejezetten rögzített korlátok között történhet.⁵⁰

56. Az így leírt normatív szövegtestből következik, hogy a fizetett éves szabadsághoz való jog a Charta 31. cikkének (2) bekezdésében kimondott és a 2003/88 irányelvvel megvalósított, különös jelentőséggel bíró uniós szociális jogi alapelvnek minősül.

43 Lásd különösen: 2014. január 15-i Association de médiation sociale ítélet (C-176/12, a továbbiakban: Association de médiation sociale ítélet, EU:C:2014:2, 42. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

44 HL 1993. L 307., 18. o., magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet, 2. kötet, 197. o.

45 Lásd különösen: 2016. április 19-i DI ítélet (C 441/14, EU:C:2016:278, 35. és 37. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

46 Lásd: 2018. április 17-i Egenberger ítélet (C-414/16, EU:C:2018:257, 79. pont).

47 Lásd különösen: 2017. november 29-i King ítélet (C-214/16, EU:C:2017:914, 33. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

48 Lásd: 31. cikkhez fűzött magyarázat (HL 2007. C 303., 26. o.).

49 Egyébiránt csakúgy mint a 93/104 irányelv 7. cikkének (1) bekezdéséből.

50 Lásd különösen: 2017. november 29-i King ítélet (C-214/16, EU:C:2017:914, 32. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

57. A jelen ügyek alkalmat adnak a Bíróságnak, hogy az alapvető szociális jogok ténylegessége biztosításának szükségességére összpontosító ítélkezési gyakorlat révén lehetővé tegye, hogy a fizetett éves szabadsághoz való jog már ne csupán egy különös jelentőséggel bíró uniós szociális jogi alapelvnek minősüljön, hanem – és főleg – teljes értékű alapvető szociális jognak is.⁵¹ Kérem tehát a Bíróságot, hogy erősítse azon alapvető szociális jogok érvényesíthetőségét amelyek – jellemzőik révén – lehetővé teszik, hogy magánszemélyek közötti jogviták keretében közvetlenül hivatkozzanak rájuk.

58. A Bíróság által az Association de médiation sociale ítéletében létrehozott elemzési táblázatot követve jogilag megalapozottnak tűnik számomra annak elismerése, hogy a Charta 31. cikkének (2) bekezdésére közvetlenül lehessen hivatkozni a magánszemélyek közötti jogviták keretében azon nemzeti rendelkezések alkalmazásának mellőzése érdekében, amelyek hatásaként a munkavállalókat megfosztják a fizetett éves szabadsághoz való joguktól.

59. Ebben az ítéletben a Bíróság megismételte, hogy megtagadja az irányelvek horizontális közvetlen hatályának elismerését, emlékeztetve állandó ítélkezési gyakorlatára, amely szerint valamely irányelv azon rendelkezésére, amely magánszemélyeket jogosít vagy rájuk kötelezettséget ró, magánszemélyek egymás közötti jogvitájában önmagában még akkor sem lehet hivatkozni, ha az máskülönben egyértelmű, pontos és feltétel nélküli.⁵²

60. A kérdést előterjesztő bíróság jelezte, hogy nem tudja az irányelvek horizontális közvetlen hatálya hiányának enyhítését alkalmazni, amelyet a nemzeti jogának a szóban forgó irányelvvel összhangban történő értelmezése jelent. A Bíróságnak tehát vizsgálnia kellett, hogy – a 2010. január 19-i Küçükdeveci ítéletében⁵³ megállapítottak analógiájára – a Charta 27. cikkére⁵⁴ önmagában vagy a 2002/14/EK irányelv⁵⁵ rendelkezéseivel összefüggésben lehet-e hivatkozni magánszemélyek közötti jogvitában, az adott esetben az ezen irányelvnek nem megfelelő nemzeti rendelkezés mellőzése érdekében.

61. A Bíróság – miután utalt arra, hogy a Charta 27. cikke alkalmazandó volt az alapügyben –, arra a tényre helyezte a hangsúlyt, hogy mint az e cikk szövegéből egyértelműen kitűnik, ahhoz, hogy e cikk teljes mértékben kifejthesse hatásait, azt uniós jogi vagy nemzeti jogi rendelkezésekben kell pontosítani.⁵⁶

62. A Bíróság e tekintetben megjegyzi, hogy „közvetlenül alkalmazandó jogi szabályként sem a Charta 27. cikkének szövegéből, sem az említett cikkel kapcsolatos magyarázatokból nem lehet levezetni [...] a 2002/14 irányelv 3. cikkének (1) bekezdésében előírt és a tagállamokhoz címzett azon tilalmat, amely szerint a vállalkozások munkavállalói létszámának kiszámításából nem zárható ki a munkavállalóknak az eredetileg az e számítás során figyelembe veendő létszámkeretbe tartozó meghatározott kategóriája”⁵⁷.

51 A Charta által elismert szociális jogokat valóban lehet „alapvetőnek” minősíteni, ha a többségüknek nincs horizontális közvetlen hatálya? E kérdésről lásd: Fabre, A., „La »fondamentalisation« des droits sociaux en droit de l’Union européenne”, *La protection des droits fondamentaux dans l’Union européenne, entre évolution et permanence*, Bruylant, Brüsszel, 2015, 163–194. o.

52 Association de médiation sociale ítélet (36. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

53 C-555/07, EU:C:2010:21.

54 „A munkavállalók joga a vállalkozásnál a tájékoztatáshoz és konzultációhoz” címet viselő e cikk kimondja, hogy „[a] munkavállalók vagy képviselők számára az uniós jogban, valamint a nemzeti jogszabályokban és gyakorlatban meghatározott esetekben és feltételekkel biztosítani kell a megfelelő szintű és kellő időben történő tájékoztatást és konzultációt”.

55 Az Európai Közösség munkavállalóinak tájékoztatása és a velük folytatott konzultáció általános keretének létrehozásáról szóló, 2002. március 11-i 2002/14/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (HL 2002. L 80., 29. o.; magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet, 4. kötet, 219. o.).

56 Association de médiation sociale ítélet (45. pont).

57 Association de médiation sociale ítélet (46. pont).

63. Ez lehetővé teszi számára annak megjegyzését, hogy „az alapeljárásbeli körülmények különböznek a [...] [2010. január 19-i] Küçükdeveci ügyben hozott ítéletben [C-555/07, EU:C:2010:21] szereplő körülményektől, mivel az ez utóbbi ügyben szóban forgó, a Charta 21. cikkének (1) bekezdésében kimondott, az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalmának elve önmagában elegendő ahhoz, hogy a magánszemélyekre olyan alanyi jogot ruházzon, amelyre hivatkozni lehet”⁵⁸.

64. A Bíróság ebből azt a következtetést vonja le, hogy „az alapeljárásbelihez hasonló jogvitában nem lehet hivatkozni a Charta 27. cikkére annak megállapítása céljából, hogy a 2002/14 irányelvnek nem megfelelő nemzeti rendelkezést figyelmen kívül kell hagyni”⁵⁹.

65. A Bíróság pontosítja, hogy „a Charta 27. cikkének a 2002/14 irányelv rendelkezéseivel együttes értelmezése sem cáfolhatja ezt a megállapítást, mivel – figyelemmel arra, hogy amennyiben az említett cikk önmagában nem elegendő ahhoz, hogy a magánszemélyekre olyan jogot ruházzon, amelyre azok hivatkozhatnak – e cikknek ezen irányelv említett rendelkezéseivel összefüggésben történő értelmezése sem eredményezhet mást”⁶⁰.

66. Annak a félnek, akit a nemzeti jog uniós joggal való összeegyeztethetlensége következtében sérelem ért, meg kell elégednie azzal az enyhítéssel, hogy „hivatkozhat az 1991. november 19-i Francovich és társai ítéletből (C-6/90 és C-9/90, [EU:C:1991:428]) eredő ítélkezési gyakorlatra annak érdekében, hogy adott esetben kártérítést kapjon”⁶¹.

67. Az Association de médiation sociale ítéletben a Bíróság így azt a jelzést adta, hogy a Charta „Szolidaritás” címet viselő IV. címében szereplő nem minden rendelkezés alkalmas arra, hogy magánszemélyek közötti jogviták keretében közvetlenül hivatkozzanak rájuk. A Bíróság ilyen módon tudta enyhíteni azon feltételezett hajlamával kapcsolatos bizonyos félelmeket, amely szerint széles körben ismeri el a közvetlen hivatkozás lehetőségét a magánszemélyek közötti, a Charta által elismert alapvető szociális jogokra vonatkozó jogvitákban.

68. Hangsúlyozni lehetett, hogy a Bíróság által ezen ítéletben elfogadott megoldás nem mentes a hátrányoktól az alapvető szociális jogok hatékony védelme tekintetében.⁶² Úgy is tekinthető, hogy a Charta 52. cikkének (5) bekezdése nem csupán nem zárta ki, hanem kifejezett felhatalmazást adott, hogy a Chartának valamely „elvet” elismerő rendelkezésére közvetlenül lehessen hivatkozni a nemzeti bíróságok előtt az uniós jog végrehajtására irányuló nemzeti jogi aktusok jogszerűségének megítélése céljából.

58 Association de médiation sociale ítélet (47. pont). Lásd ugyanebben az értelemben a Charta 21. cikkének (1) bekezdésében kimondott valláson vagy meggyőződésen alapuló bármely hátrányos megkülönböztetés tilalmát illetően: 2018. április 17-i Egenberger ítélet (C-414/16, EU:C:2018:257, 76. pont).

59 Association de médiation sociale ítélet (48. pont).

60 Association de médiation sociale ítélet (49. pont).

61 Association de médiation sociale ítélet (50. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat). Amelyet – nem minden ok nélkül – „gyenge segítségnek” lehetett minősíteni, figyelemmel annak a sérelmet szenvedett félnek a nehézségeire, akinek sikerre kell vinnie a szóban forgó tagállammal szembeni kártérítés iránti keresetet: lásd: Van Raepenbusch, S., *Droit institutionnel de l'Union européenne*, 2. kiadás, Larcier, Brüsszel, 2016, 486. o.

62 Lásd különösen: Tinière, R., „L’invocabilité des principes de la Charte des droits fondamentaux dans les litiges horizontaux”, *Revue des droit et libertés fondamentaux*, 2014, Chronique 14. szám, aki megjegyzi, hogy az Association de médiation sociale ítéletből következik, hogy „magánszemélyek nem hivatkozhatnak a Charta által elvek formájában biztosított jogokra horizontális jogviták keretében. Márpedig, mivel a munkaviszonyok többsége magánszemélyek között jön létre, e megoldás hallgatólagosan megfosztja őket minden joghatástól, kivéve, amikor a munkaviszony közhatalmat foglal magában [...]. Így a szociális és a [Chartában foglalt] jogok egy része a pozitív jog területéről az egyszerű frázisok területére lép át” (6. o.). A szerző mély sajnálatát fejezi ki valamely „alapvető jog hatékony garanciájának hiánya miatt – az, hogy elvről van szó, nem csorbítja annak alapvető jellegét –, amelynek megsértését ugyanakkor megfelelően megállapítják” és arra a veszélyre is rámutat, amelyet a Bíróság megközelítése képvisel a nemzeti bíróságokkal és az Emberi Jogok Európai Bíróságával szemben „az egyenértékű védelem elismerése” szempontjából (7. o.). Lásd szintén: Van Raepenbusch, S., *Droit institutionnel de l'Union européenne*, 2. kiadás, Larcier, Brüsszel, 2016., aki a Bíróság által az Association de médiation sociale ítéletben elfogadott megoldás kapcsán megjegyzi, hogy „az irányelv, mint az uniós szintű szociális szabályozási mód kötelező igénybevétele miatt az lényegesen korlátozza a Charta szociális rendelkezéseire azon jogalany által történő hivatkozás lehetőségét, aki az alkalmazandó nemzeti jog összeegyeztethetlenségének áldozata” (485. o.).

69. Mindemellett az is érthető, hogy a Bíróság a Chartát értelmező szerepében és a hatalmi ágak elválasztása elvének teljes tiszteletben tartásával úgy ítéli meg, hogy a Charta rendelkezéseinek szövege különösen akkor kötelezi, amikor ez utóbbiak valamely jogot vagy elvet ismernek el, utalva – mint azt a Charta 27. cikke teszi – az „uniós jogban, valamint a nemzeti jogszabályokban és gyakorlatban meghatározott esetekre és feltételekre”.

70. E logika szerint úgy tekinthető, hogy az Association de médiation sociale ítéletével – ilyen értelemben történő egyértelmű magyarázat nélkül – a Bíróság tiszteletben tartotta a Charta által kimondott – korlátozott és közvetett érvényesíthetőséggel rendelkező – elvek és a Charta által elismert – teljes és közvetlen érvényesíthetőséget élvező – jogok közötti *summa divisio*t.

71. Bárhogy legyen is, nem bocsátkozom a Charta által elismert jogok és elvek hatásaira, és azok érvényesíthetőségének fokára vonatkozó vitába, annyi azonban számomra vitathatatlanul tűnik magának a Charta 31. cikke (2) bekezdésének szövegére tekintettel, hogy a fizetett éves szabadsághoz való jog a munkavállalók jogának minősül.⁶³

72. Inkább arra összpontosítunk, ami kifejezetten az Association de médiation sociale ítéletből következik, nevezetesen, hogy sem a 2002/14 irányelv, sem a Charta 27. cikke – akár külön-külön, akár összefüggésben értelmezve – nem biztosíthat a magánszemélyek számára olyan jogot, amelyre önmagában közvetlenül lehet hivatkozni egy horizontális jogvita keretében.

73. Másképp fogalmazva a Charta vonatkozó rendelkezésének és az annak pontosítására hivatott másodlagos uniós jogi normának egymás mellé helyezése nem olyan jellegű, amely lehetővé teszi az e rendelkezésre történő közvetlen hivatkozást.⁶⁴ Ugyanakkor a Bíróság Association de médiation sociale ítéletben elfogadott érveléséből következik, hogy a Charta rendelkezéseinek horizontális jogvitákban való közvetlen hivatkozhatósága nincs eleve kizárva. Lehetséges ilyen hivatkozási lehetőség, amennyiben a Charta szóban forgó cikke önmagában elegendő ahhoz, hogy magánszemélyek számára valamely, önmagában hivatkozható jogot biztosítson.⁶⁵ A Bíróság álláspontja szerint a Charta 27. cikkével nem ez a helyzet, amelyet – amint az a szövegéből következik –, „uniós jogi vagy nemzeti jogi rendelkezésekben kell pontosítani”⁶⁶ ahhoz, hogy teljes mértékben kifejthesse hatásait.

74. A Bíróság által az Association de médiation sociale ítéletben elfogadott érvelés belső logikája véleményem szerint azon a gondolon alapul, amely szerint egy irányelv, amely a Charta valamely rendelkezése által elismert alapvető jogot határoz meg, nem biztosíthatja e rendelkezésnek azon jellemzőket, amelyek a magánszemélyek közötti valamely jogvita keretében történő közvetlen

63 Lásd ebben az értelemben: Lenaerts, K., „La solidarité ou le chapitre IV de la charte des droits fondamentaux de l’Union européenne”, *Revue trimestrielle des droits de l’homme*, Larcier, Brüsszel, 2010, 82. szám, 217–236. o., aki hajlik arra, hogy a tisztességes és igazságos munkafeltételeket (31. cikk) a „jogok és a hozzájuk kapcsolódó következmények, különösen a felhívhatóság szempontjából, [...] csoportjába sorolja” (227. o., 28. §). Lásd szintén ugyanebben az értelemben: Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions”, in: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. és Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, 833–868. o., különösen: 849. o., 31.34. § és 31.35 §, valamint Bailleux, A., és Dumont, H., *Le pacte constitutionnel européen, Tome 1: Fondements du droit institutionnel de l’Union*, Bruylant, Brüsszel, 2015, 436. o., 1030. §. Végül lásd: Tanchev főtanácsnok King ügyre vonatkozó indítványa (C-214/16, EU:C:2017:439, 52. pont).

64 Így a Charta értelmében vett „elvek” „soha nem tudnak megszabadulni a jellegükből adódó normatív hiányosságtól. Ezt nem lehet elítélni, mivel valamennyi lehetséges irányelv, akár mennyire is egyértelmű, pontos és feltétlen, nem tud ezen változtatni”, Lásd: Fabre, A., „La »fondamentalisation« des droits sociaux en droit de l’Union européenne”, *La protection des droits fondamentaux dans l’Union européenne, entre évolution et permanence*, Bruylant, Brüsszel, 2015, 163–194. o., különösen: 185. o. Amint azt Cariat, N. megjegyzi: „L’invocation de la Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l’arrêt Association de médiation sociale”, *Cahiers de droit européen*, Larcier, Brüsszel, 2014, 2. szám, 305–336. o., ebben az ítéletben a Bíróság „az irányelvekre jellemző elemzési keretből kiindulva, az irányelvek és a Charta hatásait sorrendben vizsgálva, és az együttes hivatkozás lehetőségének minden értéktöbbletét elutasítva” érvelt (310. o.).

65 Feltehető, hogy az Association de médiation sociale ítélet „az alapvető jogok védelme terén egy kis forradalmat hordoz azáltal, hogy hallgatólagosan, bizonyos feltételek mellett horizontális közvetlen hatályt biztosít a Chartának”: Lásd: Carpano, E., és Mazuyer, E., „La représentation des travailleurs à l’épreuve de l’article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l’Union: précisions sur l’invocabilité horizontale du droit de l’Union”, *Revue de droit du travail*, Dalloz, Párizs, 2014, 5. szám, 312–320. o., különösen 317. o.

66 Association de médiation sociale ítélet (45. pont).

hivatkozás lehetőségéhez szükségesek, amennyiben megállapítást nyer, hogy az említett rendelkezés maga – sem a szövege, sem a rá vonatkozó magyarázatokat tekintve – nem rendelkezik ilyen jellemzőkkel. E logika szerint ugyanis egy horizontális közvetlen hatállyal nem bíró irányelv nem képes a Charta valamely rendelkezésének ilyen jellemzőt átadni.

75. Az Association de médiation sociale ítélet tehát véget vet a kétértelműségnek, amely a 2010. január 19-i Küçükdeveci ítéletben⁶⁷ megjelenő megfogalmazásból eredhetett, amely „az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetésnek a 2000/78/[EK⁶⁸] irányelvben meghatározott tilalmára” történő hivatkozás lehetőségét említi.⁶⁹ E megfogalmazás nem kérdőjelezte meg az irányelvek horizontális közvetlen hatályának hiányára vonatkozó következetes ítélkezési gyakorlatot, sőt a normahierarchiát?⁷⁰ Ezzel kapcsolatban az Association de médiation sociale ítéletből egyértelműen kitűnik, hogy a 2010. január 19-i Küçükdeveci ítéletből⁷¹ eredő ítélkezési gyakorlat megmarad, és magánszemélyek közötti jogvita keretében kizárólag az elsődleges jogból eredő normákra lehet adott esetben hivatkozni⁷². Ennélfogva ezen ítéletre – amennyiben horizontális jogviták keretében elismeri a Charta rendelkezéseire történő esetleges közvetlen hivatkozás lehetőségét –, úgy lehet tekinteni, mint az irányelvek horizontális közvetlen hatályának hiányát kiegészítő póttintézkedés fennállására.⁷³

76. A Bíróság a 2018. április 17-i Egenberger ítéletben⁷⁴ folytatta ezen ítélkezési gyakorlatbeli rendszert, elismerve a Charta 21. cikkére történő közvetlen hivatkozás lehetőségét a magánszemélyek közötti valamely jogvitában, megtiltva a valláson vagy meggyőződésen alapuló bármely hátrányos megkülönböztetést⁷⁵, valamint a hatékony bírói jogvédelemhez való jogra vonatkozó 47. cikkre történő közvetlen hivatkozás lehetőségét a magánszemélyek közötti valamely jogvitában⁷⁶.

77. Ellentétben azzal, amelyet olykor állíthattak, annak elismerése, hogy a horizontális jogviták keretében a Charta rendelkezéseire esetleg közvetlenül lehet hivatkozni – amely véleményem szerint az Association de médiation sociale ítélet fő hozadéka –, nem ellentétes a Charta 51. cikkével, mivel ezen elismerés célja, hogy a tagállamok – amelyek a rendelkezéseinek a címzettjei – az uniós jog

67 C-555/07, EU:C:2010:21.

68 A foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló, 2000. november 27-i irányelv (HL 2000. L 303., 16. o.; magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet, 4. kötet, 79. o.).

69 Lásd különösen: ezen ítélet, 51. pont.

70 Lásd e tekintetben: Bailleux, A., „La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux”, *Revue de droit social*, La Chartre, Bruges, 2014, 3. szám, 283–308. o., különösen 293. o.

71 C-555/07, EU:C:2010:21.

72 Lásd e tekintetben: Bailleux, A., „La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux”, *Revue de droit social*, La Chartre, Bruges, 2014, 3. szám, 283–308. o., különösen 294. és 295. o. Lásd szintén ebben az értelemben: Carpano, E. és Mazuyer, E., „La représentation des travailleurs à l'épreuve de l'article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union: précisions sur l'invocabilité horizontale du droit de l'Union”, *Revue de droit du travail*, Dalloz, Párizs, 2014, 5. szám, 312–320. o., amely az életkoron alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalma kapcsán megjegyzi, hogy ez utóbbira történő hivatkozás „nem annyira valamely általános elvnek az irányelvvel való társításából ered, hanem magának az általános elvnek az önmagában elegendő jellegéből. [...] Másféleképp fogalmazva a lehetséges kizárási hatás nem az irányelv hatályához kapcsolódik, hanem csupán az elv vagy az alapvető jog hatályához, amelynek önmagában elegendőnek kell lennie” (319. o.).

73 Lásd ebben az értelemben: Cariat, N., „L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt Association de médiation sociale”, *Cahiers de droit européen*, Larcier, Brüsszel, 2014, 2. szám, 305–336. o., különösen 316. o., 8. §.

74 C-414/16, EU:C:2018:257.

75 Ezen elismerés megalapozása érdekében a Bíróság megjegyezte, hogy „[a] Charta 21. cikke, az általa kifejtett kötelező joghatásokra tekintettel főszabály szerint nem különbözik az alapító Szerződések különböző indokok alapján történő hátrányos megkülönböztetést tiltó rendelkezéseitől, még akkor sem, amikor a hátrányos megkülönböztetés ezen esetei magánszemélyek között létrejött szerződésekből erednek” (2018. április 17-i Egenberger ítélet [C-414/16, EU:C:2018:257, 77. pont], amely az alábbiakat idézi: 1976. április 8-i Defrenne ítélet, [43/75, EU:C:1976:56, 39. pont]; 2000. június 6-i Angonese ítélet, [C-281/98, EU:C:2000:296, 33–36. pont]; 2000. október 3-i Ferlini ítélet, [C-411/98, EU:C:2000:530, 50. pont]; 2007. december 11-i International Transport Workers' Federation és Finnish Seamen's Union ítélet [C-438/05, EU:C:2007:772, 57–61. pont]). Ez Carpano, E. és Mazuyer, E. észrevételeihez kapcsolódik „La représentation des travailleurs à l'épreuve de l'article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union: précisions sur l'invocabilité horizontale du droit de l'Union”, *Revue de droit du travail*, Dalloz, Párizs, 2014, 5. szám, 312–320. o., az Association de médiation sociale ítélet kapcsán, amely szerint, „a Charta rendelkezéseinek esetleges horizontális közvetlen hatályát elismerve a Bíróság csak levonná a Chartának az elsődleges uniós jogba a Lisszaboni Szerződés által előírt beépülésének következményeit” (320. o.).

76 A Bíróság szerint e cikk „önmagában elegendő, és azt nem kell uniós vagy nemzeti jogi rendelkezésekkel pontosítani ahhoz, hogy önmagában hivatkozható jogot biztosítson a magánszemélyek számára” (2018. április 17-i Egenberger ítélet [C-414/16, EU:C:2018:257, 78. pont]).

végrehajtása során betartsák az abban elismert alapvető jogokat. Az a körülmény, hogy e jogokra horizontális jogvita keretében hivatkoznak, e szempontból nem meghatározó, és semmiképpen sem tehetné lehetővé, hogy a tagállamok kikerüljék a Charta megsértésének megállapítását az uniós jog végrehajtása során.⁷⁷

78. Így véglegesen meg kell szüntetni azon akadályt, amelyet a Charta 51. cikkének (1) bekezdése képezhet a rendelkezéseire történő közvetlen hivatkozási lehetőség előtt a magánszemélyek közötti jogviták keretében. Noha e cikk előírja, hogy a Charta rendelkezéseinek „címtettjei [...] az Unió intézményei, szervei és hivatalai, valamint a tagállamok annyiban, amennyiben az Unió jogát hajtják végre”, az említett cikk nem zárja ki kifejezetten a Charta teljes hatályát a magánszemélyek közötti kapcsolatokban.⁷⁸ Hozzá kell tenni, hogy a Bíróság az elsődleges uniós jog több rendelkezése kapcsán elismerte a horizontális közvetlen hatályt, bár ezek címtettjei – szövegüket tekintve – a tagállamok.⁷⁹

79. A fentiekből következik, hogy a Bíróság az Association de médiation sociale ítéletével az irányelvek és az alapvető jogok védelmét biztosító normák által nyújtott védelem összhangját elemző táblázatot vezetett be.⁸⁰ A jelen ügyek alkalmat adnak a Bíróság számára, hogy kiegészítse és pontosítsa ezen elemzési táblázatot, ez alkalommal nevezetesen a Charta 31. cikkének (2) bekezdése kapcsán, amely a 27. cikkel ellentétben véleményem szerint rendelkezik azon jellemzőkkel, amelyek szükségesek ahhoz, hogy közvetlenül lehessen rá hivatkozni magánszemélyek közötti jogvita keretében a vele ellentétes valamely nemzeti szabályozás alkalmazásának mellőzése érdekében.

80. Ahhoz, hogy egy ilyen közvetlen hivatkozás lehetőségét igénybe lehessen venni, a Charta érintett rendelkezésének – a szövegéből kitűnő belső jellemzőit tekintve – kógens jellegűnek és önmagában elegendőnek kell lennie.⁸¹

81. A Charta 31. cikkének (2) bekezdésében megfogalmazott fizetett éves szabadsághoz való alapvető jog kétségtelenül kógens jellegű. A Bíróság az ítélezési gyakorlatában folyamatosan hangsúlyozta mind a fizetett éves szabadsághoz való jog jelentőségét, mind kógens jellegét, jelezve, hogy „az uniós szociális jog különleges fontossággal bíró elvéről” van szó, „amelytől nem lehet eltérni”⁸². E jog tehát nemcsak a közigazgatási hatóságok működésére vonatkozik, hanem kiterjed a magánszemélyek között kötött munkaviszonyra is. Olyan szempontról van itt szó, amelyet a Bíróság már az 1976. április 8-i Defrenne ítéletében (43/75, EU:C:1976:56) figyelembe vett.⁸³

77 Lásd ezzel kapcsolatban: Bailleux, A., „La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux”, *Revue de droit social*, La Charte, Bruges, 2014, 3. szám, 283–308. o., különösen 305. o.

78 Lásd ebben az értelemben: Robin-Olivier, S., „Article 31 – Conditions de travail justes et équitables”, *Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne, Commentaire article par article*, Bruylant, Brüsszel, 2018, 679–694. o., különösen 693. o., 29. §.

79 Uo.

80 Lásd: Cariat, N., „L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt Association de médiation sociale”, *Cahiers de droit européen*, Larcier, Brüsszel, 2014, 2. szám, 305–336. o., különösen 311. és azt követő oldalak.

81 Lásd ebben az értelemben: Lenaerts, K., „L'invocabilité du principe de non-discrimination entre particuliers”, *Le droit du travail au XXIe siècle, Liber Amicorum Claude Wantiez*, Larcier, Brüsszel, 2015, 89–105. o., amely az életkor alapján történő hátrányos megkülönböztetés tilalma kapcsán megjegyzi, hogy, [a] Mangold, a Küçükdeveci és az AMS ítélet egymással összefüggésben történő értelmezése azt sugallja, hogy [ezen elv] horizontális hivatkozásának lehetősége először is annak kógens jellegén alapul. [...] Másodszor, az említett elv önmagában elegendő jellege meghatározó szerepet játszott a Bíróság érvelésében. Ezen önmagában elegendő jelleg alkotmányos szinten lehetővé teszi az operatív normák megkülönböztetését azoktól, amelyek működéséhez jogalkotási beavatkozásra van szükség. Így az önálló normativitás lehetővé teszi a horizontális közvetlen hatály biztosítását a megkülönböztetés tilalma számára anélkül, hogy a hatalmi ágaknak a Szerződések alkotói által célzott alkotmányos szétválasztása zavart szenvedne. Ennélfogva az említett elv „önmagában elegendő ahhoz, hogy a magánszemélyekre olyan alanyi jogot ruházzon, amelyre önmagában hivatkozni lehet”, az nem sérti az uniós vagy nemzeti jogalkotó előjogait. Ellenben a Charta 27. cikke – mivel működőképessége mind uniós, mind tagállami szinten jogalkotói beavatkozást igényel –, nem rendelkezhet ilyen közvetlen hatállyal” (104. és 105. o.).

82 Lásd különösen: 2010. április 22-i Zentralbetriebsrat der Landeskrankenhäuser Tirols ítélet (C-486/08, EU:C:2010:215, 28. pont, valamint az ott hivatkozott ítélezési gyakorlat). Általánosabb jelleggel, mint arra utal Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions”, in: Peers, S., Hervey, J., Kenner, J. és Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, 833–868. o., „Article 31 speaks to the very purpose of labour law itself, namely to ensure fair and just working conditions, and it transfigures this overarching protective purpose into a subjective fundamental social right. This transfiguration, based in the injunction to respect the human dignity of all workers, marks out Article 31 as the *grundnorm* of the other labour rights in the Solidarity chapter” (846. o., 31.27 §).

83 39. pont. Lásd szintén: 2000. június 6-i Angonese ítélet (C-281/98, EU:C:2000:296, 34. és 35. pont).

82. Egyébiránt a Charta érintett rendelkezésének – mint azt korábban jeleztem –, önmagában elegendőnek kell lennie,⁸⁴ ami azt jelenti, hogy uniós jogi vagy nemzeti jogi kiegészítő norma elfogadása nem lehet nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a Charta által elismert alapvető jog működőképes legyen.⁸⁵ Másképp fogalmazva a Charta érintett rendelkezése nem igényli semmilyen további aktus beavatkozását ahhoz, hogy a magánszemélyek felé közvetlenül hatásokat fejtsen ki.

83. Pontosán úgy vélem, hogy a Charta 31. cikkének (2) bekezdése – tekintettel a szövegére – nem igényli semmilyen további aktus beavatkozását ahhoz, hogy a magánszemélyek felé közvetlenül hatásokat fejtsen ki. Ilyen helyzetben valamely másodlagos jogi aktus és/vagy a tagállamok által végrehajtási intézkedések elfogadása bizonyára hasznos lehet annak érdekében, hogy a magánszemélyek konkrétan részesüljenek az érintett alapvető jogban. Ugyanakkor az ilyen intézkedések elfogadása – amelyet a Charta érintett rendelkezésének szövege nem követel meg – nem szükséges ahhoz, hogy az közvetlenül kifejthesse hatásait a nemzeti bíróságok által elbírálható jogviták keretében.⁸⁶

84. A fentiekből következik, hogy a Charta 31. cikkének (2) bekezdése – elismerve minden munkavállaló jogát az éves fizetett szabadsághoz – rendelkezik a szükséges jellemzőkkel ahhoz, hogy közvetlenül lehessen rá hivatkozni magánszemélyek közötti jogvitában azon nemzeti rendelkezések alkalmazásának mellőzése érdekében, amelyek hatásaként valamely munkavállalót megfosztanak egy ilyen jogtól. Márpedig ez a helyzet – amint arra a korábbiakban utaltam – azon nemzeti jogszabályok vagy gyakorlat esetén, amelyek előírják, hogy amennyiben a munkaviszony a munkavállaló halála miatt szűnik meg, a fizetett éves szabadsághoz való jog anélkül szűnik meg, hogy jogot keletkeztetne a még ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltásához, és amely következképpen nem teszi lehetővé egy ilyen pénzbeli megváltás kifizetését az elhunyt munkavállaló örökösei részére. Ugyanis amint arra a Bíróság lényegében a *Bollacke* ítéletben utalt, az ilyen nemzeti jogszabályok vagy gyakorlatok „visszamenőlegesen magának a fizetett éves szabadsághoz való jognak a teljes elvesztését” eredményezik.⁸⁷

85. Következésképpen a Willmeroth ügy (C-570/16) keretében azt javaslom a Bíróságnak, hogy a Bundesarbeitsgericht (szövetségi munkaügyi bíróság) részére azt a választ adja, hogy az a nemzeti bíróság, amely előtt két magánszemély közötti jogvita tárgyában indítottak eljárást, abban az esetben, ha nincs lehetősége az alkalmazandó nemzeti jognak a 2003/88 irányelv 7. cikkével összhangban történő értelmezésére, köteles hatáskörén belül biztosítani a jogalanyoknak a Charta 31. cikkének (2) bekezdéséből eredő jogvédelmét, és garantálni e cikk teljes érvényesülését, adott esetben mellőzve minden azzal ellentétes nemzeti rendelkezés alkalmazását.

84 Mint azt megjegyzi Walkila, S, *Horizontal Effect of Fundamental Rights in EU Law*, Europa Law Publishing, Groningue, 2016, „[t]he core criterion pertains to the question whether a norm may be deemed »sufficient in itself« to serve as a direct basis of a claim before a court. That points to the remedial force of the norm; i.e., whether the norm has a sufficiently ascertainable normative content which enables a judge to apply it in given circumstances. The remedial force of a fundamental right norm may be examined on the basis of content and context based analyses [...]”. E tekintetben „[t]he content-based analysis inquires whether the norm enjoys »fully effectiveness« in the sense that its normative content is defined with a requisite degree of specificity and clarity so that the parties to a legal dispute may rely upon it and the courts enforce it” (183. o.).

85 Lásd e tekintetben: Van Raepenbusch, S., *Droit institutionnel de l'Union européenne*, 2. kiadás, Larcier, Brüsszel, 2016, aki úgy véli, hogy az Association de médiation sociale ítéletet követően „[e]ttől kezdve egyértelműen megállapításra kerül, hogy a Chartában foglalt, az önmagában elegendő feltételnek megfelelő – így self-sufficient jellemzővel bíró – alapvető jogokat védő normákra, a nemzetközi közjog klasszikus terminológiájával élve önállóan lehet hivatkozni, akár a magánjogi viszonyokban is valamely ellentétes nemzeti jogszabály mellőzése érdekében, amennyiben a szóban forgó helyzet kapcsolódik az uniós joghoz” (487. o.). E tekintetben emlékeztetek arra, hogy „[a] self sufficient jelleg a nemzetközi szabály önálló alkalmazhatóságát jelöli, a rá jellemző normatív képességet”, lásd: Verhoeven, J., „La notion d'»applicabilité directe« du droit international”, *Revue belge de droit international*, Bruylant, Brüsszel, 1985, 243–264. o., különösen 248. o. Lásd szintén: Vandaele, A. és Claes, E., „L'effet direct des traités internationaux – Une analyse en droit positif et en théorie du droit axée sur les droits de l'homme”, Working Paper 15. szám, 2001. december, K.U. Leuven, Jogi Kar, Nemzetközi Jogi Intézet, elérhető a következő honlapon: <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/working-papers/WP15f.pdf>

86 Lásd e tekintetben: Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions”, in: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. és Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, 833–868. o.: „The absence of these limiting formulae means that Article 31 is better understood as a genuinely autonomous fundamental right, a standard against which Union laws and national laws and practices are measured rather than a standard capable of being diluted and weakened by those laws and practices” (846. o., 31.27. §).

87 Lásd: *Bollacke* ítélet (25. pont).

86. Javaslatomat kiegészítem olyan módon pontosítva, hogy a megállapítás, amely szerint a Charta 31. cikkének (2) bekezdése – amennyiben azt írja elő, hogy minden munkavállalónak joga van az éves fizetett szabadsághoz – önmagában elegendő ahhoz, hogy a magánszemélyekre az uniós jog hatálya alá tartozó területen a közöttük felmerült jogvitában önmagában hivatkozható jogot ruházzon, nem meríti ki az e rendelkezés normatív tartalmának meghatározására vonatkozó kérdést.

87. E tekintetben megjegyzem, hogy az Association de médiation sociale ítéletből levonandó egyik tanulság az, hogy figyelembe kell venni a Chartára vonatkozó magyarázatokat annak meghatározása érdekében, hogy annak valamely rendelkezésére lehet-e közvetlenül hivatkozni magánszemélyek közötti jogvitában.⁸⁸ Véleményem szerint e magyarázatokat tehát figyelembe kell venni a Charta 31. cikkének (2) bekezdésében szereplő közvetlenül alkalmazható jogi szabály normatív tartalmának behatárolása érdekében. A Chartára vonatkozó magyarázatok ilyen figyelembevételét egyébiránt az EUSZ 6. cikk (1) bekezdésének harmadik albekezdése is előírja, amely szerint „[a] Chartában foglalt jogokat, szabadságokat és elveket a Charta VII. címében foglalt, az értelmezést és alkalmazást szabályozó általános rendelkezéseknek megfelelően kell értelmezni, kellően figyelembe véve a Chartában említett azon magyarázatokat, amelyek meghatározzák az egyes rendelkezések eredetét”. A Charta 52. cikke (7) bekezdésének megfelelően „[a]z Unió és a tagállamok bíróságainak kellően figyelembe kell venniük e Charta értelmezésére vonatkozó iránymutatásként készült magyarázatokat”⁸⁹.

88. Márpedig a Charta 31. cikkének (2) bekezdésére vonatkozó magyarázatokból kitűnik, hogy a 93/104 irányelv egyike azon pilléreknek, amelyre ez utóbbi szerkesztői támaszkodtak a Charta e rendelkezésének megszövegezéséhez. Emlékeztetek ugyanis arra, hogy e magyarázatok szerint a Charta 31. cikkének (2) bekezdése „a 93/104 irányelven alapul [...]”. A 93/104 irányelvet ezt követően a 2003/88 irányelv egységes szerkezetbe foglalta és így, amint az a 2003/88 irányelv⁹⁰ 7. cikke (1) bekezdésének szövegéből kitűnik – amely rendelkezéstől ezen irányelv nem enged eltérést – minden munkavállalót legalább négy hét fizetett éves szabadság illet meg. A Charta 31. cikkének (2) bekezdésében így megtaláljuk a 93/104 irányelv kemény magját, mivel e cikk szentesíti és megszilárdítja azt, ami ebben az irányelvben a leglényegesebbnek tűnik.⁹¹

89. A Bíróság új keletű ítélkezési gyakorlatában tükröződő,⁹² a normák ilyen átfedéséből azt a következtetést vonom le, hogy a Charta 31. cikkének (2) bekezdése minden munkavállaló számára garantálja a minimálisan négy hét éves fizetett szabadságot.⁹³ Másképp fogalmazva a Charta 31. cikke (2) bekezdése normatív tartalmának behatárolása és az e rendelkezésből eredő kötelezettségek

88 Lásd: Association de médiation sociale ítélet (46. pont). Lásd e tekintetben: Cariat, N., „L’invocation de la Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l’arrêt Association de médiation sociale”, *Cahiers de droit européen*, Larcier, Brüsszel, 2014, 2. szám, 305–336, különösen 323. o., 10. §.

89 Lásd szintén ebben az értelemben: Charta, ötödik preambulumbekkezdés.

90 Mint egyébiránt a 93/104 irányelv 7. cikkének (1) bekezdéséből.

91 Lásd analógia útján az Európai Alkotmány II-91. cikke kapcsán: Jeammaud, A., „Article II 91; conditions de travail justes et équitables”, *Traité établissant une Constitution pour l’Europe, partie II, La Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne: commentaire article par article*, 2. kötet, Bruylant, Brüsszel, 2005, 416–425. o., különösen 419. és 423. o.

92 Lásd különösen: 2017. november 29-i King ítélet (C-214/16, EU:C:2017:914), amely utal „a 2003/88 irányelv 7. cikkében, valamint a Charta 31. cikkének (2) bekezdésében rögzített azon elvre, amely szerint a megszerzett, fizetett éves szabadsághoz való jog nem szűnhet meg a nemzeti jog által meghatározott referencia-időszak és/vagy átviteli időszak lejártakor, ha a munkavállaló nem volt abban a helyzetben, hogy kivegye a szabadságát” (56. pont).

93 Lásd ebben az értelemben: Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions”, in: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. és Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, 833–868. o., aki úgy véli, hogy, „though the duration of annual paid leave is not specified in Article 31(2), this should be understood as a minimum of four weeks leave per year in line with Article 7 of the Directive” (859. o., 31.56. §). E kérdés a folyamatban lévő TSN (C-609/17) és AKT (C-610/17) ügyek középpontjában van, amelyekben a työtuomioistuim (munkaügyi bíróság, Finnország) arról kérdezi a Bíróságot, hogy a Charta 31. cikkének (2) bekezdése védi-e a megszerzett szabadságot, amennyiben a szabadság időtartama meghaladja a 2003/88 irányelv 7. cikkének (1) bekezdésében előírt négy hét minimális éves szabadságot.

meghatározása érdekében véleményem szerint nem lehet figyelmen kívül hagyni a 2003/88 irányelv 7. cikkét és a Bíróság ítélkezési gyakorlatát, amely ezen az alapon – a hozzá benyújtott ügyek során – pontosította „az uniós szociális jog különös jelentőségű alapelvének”⁹⁴ tartalmát és hatályát, amelynek a fizetett éves szabadsághoz való jog minősül.⁹⁵

90. Szintén a normák ezen átfedése okán a pénzbeli megváltáshoz való jogot – amellyel minden munkavállalónak rendelkeznie kell, akinek rajta kívül álló okokból nem volt lehetősége arra, hogy a munkaviszony megszűnése előtt gyakorolja a fizetett éves szabadsághoz való jogát, amint az a 2003/88 irányelv 7. cikkének (2) bekezdéséből következik és amint azt a Bíróság elismerte és pontosította⁹⁶ –, a Charta 31. cikkének (2) bekezdése⁹⁷ által védett jognak kell tekinteni.

91. Egyébiránt úgy tűnik számomra, hogy a Bíróság új keletű ítélkezési gyakorlata abba az irányba megy, hogy figyelembe veszi a szóban forgó alapvető jogot rögzítő normát a Chartából eredő kötelezettségek meghatározása érdekében.⁹⁸

92. Összefoglalva megjegyzem, hogy úgy tűnik, a Bíróság az Association de médiation sociale ítéletben azt a következtetést vonta le, hogy a Charta tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek nem mind alkalmasak arra, hogy közvetlenül hivatkozzanak rá magánszemélyek közötti jogvitákban. Ha bebizonyosodik, hogy a Charta valamely rendelkezése gyenge normatív erővel bír, az abban elismert alapvető jog védelme igényli az uniós jogalkotó és/vagy a nemzeti jogalkotók beavatkozását, így a rendelkezés egy nemzeti jogvita keretében nem tud önmagában közvetlenül működő joghatást kiváltani. Ebben a helyzetben a Bíróságnak szükségszerűen figyelembe kell vennie a Charta szerkesztőinek azon kifejezett akaratát, hogy az uniós jogalkotóra és/vagy a nemzeti jogalkotókra bizzák a Chartában elismert alapvető jogok végrehajtása tartalmának és feltételeinek pontosítását.

93. Bár a Bíróságnak ez az álláspontja érthető, különösen figyelemmel a hatalmi ágak szétválasztására, véleményem szerint azt mégis ellensúlyozni kell egy rugalmasabb megközelítéssel az olyan rendelkezéseket illetően, mint a Charta 31. cikkének (2) bekezdése, amely anélkül ismer el egy jogot, hogy kifejezetten uniós jogi vagy nemzeti jogi normák elfogadására hívna fel.

94 Lásd különösen: 2017. november 29-i King ítélet (C-214/16, EU:C:2017:914, 32. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

95 Lásd e tekintetben: Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions”, in: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. és Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, 833–868. o., aki szerint „it follows from this symbiosis that the reasoning and specific legal conclusions of the CJEU on article 7 are also reflected in the parameters of the right to a period of annual paid leave under Article 31(2). This interpretative synergy between Article 7 of the Working Time Directive and Article 31(2) means that the rights are so entwined in the CJEU’s legal reasoning that it is now difficult to discern where one begins and the other ends” (858. és 859. o., 31.55. §). Ugyanebben a gondolatmenetben lásd: Saugmandsgaard Øe főtanácsnok Maio Marques da Rosa ügyre vonatkozó indítványa (C-306/16, EU:C:2017:486), amelyben ez utóbbi – miután megjegyezte, hogy a Chartához kapcsolódó magyarázatokból az következik, hogy a 31. cikkének (2) bekezdése a 93/104 irányelven alapul –, a heti pihenőidőhöz való jog kapcsán úgy vélte, hogy „a Charta 31. cikke (2) bekezdésének hatálya megfelel a 2003/88 irányelv 5. cikke hatályának”. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a Charta e rendelkezése nem „alkalmas arra, hogy hasznos kiegészítéssel szolgáljon a 2003/88 irányelv 5. cikkének javasolt értelmezésére vonatkozóan” (43. és 44. pont). Ugyanebben az értelemben lásd: 2017. november 9-i Maio Marques da Rosa ítélet (C-306/16, EU:C:2017:844, 50. pont).

96 Lásd különösen: 2009. január 20-i Schultz-Hoff és társai ítélet (C-350/06 és C-520/06, EU:C:2009:18, 61. pont); 2017. november 29-i King ítélet (C-214/16, EU:C:2017:914, 52. pont).

97 Lásd ebben az értelemben: Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions”, in: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. és Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, 833–868. o., aki úgy véli, hogy „the worker’s right to a payment in lieu of untaken leave during a leave year on termination of the employment relationship is a fundamental social right that is necessarily implicit in the right to paid annual leave under Article 31(2). This principle was established in [judgment of 20 January 2009, Schultz-Hoff and Others (C-350/06 and C-520/06, EU:C:2009:18)] in respect of Article 7 and it should apply with equal force to Article 31(2)” (861. o., 31.60. §).

98 Lásd ebben az értelemben: 2018. április 17-i Egenberger ítélet (C-414/16, EU:C:2018:257, 81. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat).

94. Nem szabad alulbecsülni az alapvető jogok védelmének egyéb eszközeiben rejlő lehetőséget sem, mint például az Európai Szociális Karta, amelynek közvetlen hatályát a nemzeti bíróságok elismerik. E tekintetben a Charta 31. cikke (2) bekezdése közvetlen hatálya elismerésének Bíróság általi elutasítása véleményem szerint ellenirányú a nemzeti bíróságok megállapításainak irányához képest, amelyek nyitottabbnak mutatkoznak az Európai Szociális Karta közvetlen hatályának elismerése felé.⁹⁹

95. Azt kérem tehát a Bíróságtól, hogy a Charta 31. cikkének (2) bekezdése tekintetében ne egy túlzottan korlátozó megközelítést fogadjon el, kiegyensúlyozott ítélkezési gyakorlatot elfogadva, amely alapján, noha a Chartának nem valamennyi – az alapvető szociális jogokat elismerő – rendelkezése rendelkezik a horizontális közvetlen hatály elismeréséhez szükséges jellemzőkkel, azonban ez kell, hogy fennálljon a kógens és önmagában elegendő jellegű rendelkezések esetén. Egyszóval a jelen ügyek alkalmat adnak a Bíróság számára annak biztosítására, hogy az alapvető szociális jogok elismerése ne csak „üres szavakat” jelentsen.¹⁰⁰

IV. Véggöveztetés

96. A fenti megfontolásokra tekintettel azt javaslom a Bíróságnak, hogy a Bundesarbeitsgericht (szövetségi munkaügyi bíróság, Németország) által a Bauer (C-569/16) és Willmeroth (C-570/16) egyesített ügyekben előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdésekre a következő választ adja:

- 1) A munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló, 2003. november 4-i 2003/88/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 7. cikkét úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan nemzeti jogszabály, illetve nemzeti gyakorlat, mint az alapügyekben szóban forgó nemzeti jogszabály, illetve nemzeti gyakorlat, amely előírja, hogy ha a munkaviszony a munkavállaló halála miatt szűnik meg, a fizetett éves szabadsághoz való jog anélkül szűnik meg, hogy jogot keletkeztetne a még ki nem vett fizetett éves szabadság pénzbeli megváltására, és amely következképpen nem teszi lehetővé egy ilyen pénzbeli megváltás kifizetését az elhunyt örökösei részére.
- 2) A Bauer ügy (C-569/16) keretében továbbá azt javaslom a Bíróságnak, hogy a Bundesarbeitsgericht (szövetségi munkaügyi bíróság) kérdésére a következő választ adja:

Az a nemzeti bíróság, amely előtt egy magánszemély és egy közjogi jogalany közötti jogvita tárgyában indítottak eljárást, abban az esetben, ha nincs lehetősége az alkalmazandó nemzeti jognak a 2003/88 irányelv 7. cikkével összhangban történő értelmezésére, köteles hatáskörén belül biztosítani a jogalanyoknak az e cikkéből eredő jogvédelmét, és garantálni e cikk teljes érvényesülését, adott esetben mellőzve minden azzal ellentétes nemzeti rendelkezés alkalmazását.

- 3) Végül a Willmeroth ügy (C-570/16) keretében azt javaslom a Bíróságnak, hogy a következőképpen határozzon:

Az a nemzeti bíróság, amely előtt két magánszemély közötti jogvita tárgyában indítottak eljárást, abban az esetben, ha nincs lehetősége az alkalmazandó nemzeti jognak a 2003/88 irányelv 7. cikkével összhangban történő értelmezésére, köteles hatáskörén belül biztosítani a jogalanyoknak az Európai Unió Alapjogi Chartája 31. cikkének (2) bekezdéséből eredő jogvédelmét, és garantálni e cikk teljes érvényesülését, adott esetben mellőzve minden azzal ellentétes nemzeti rendelkezés alkalmazását.

99 Lásd e tekintetben, Nivard, C., „L'effet direct de la charte sociale européenne”, *Revue des droits et libertés fondamentaux*, 2012, chronique 28. szám. Idézem például a Conseil d'État (államtanács, Franciaország) 2014. február 10-i 2014, M. X, 358992. számú ítéletét, valamint a Cour de cassation (semmitőszék, Franciaország) 2010. április 14-i ítéletét (Cass. soc. 09-60426 és 09-60429. szám). Szintén megjegyzem, hogy a módosított Európai Szociális Karta 2. cikkének (3) bekezdése említi a „legalább évi négyhetes fizetett szabadsághoz” való jogot.

100 Tinière, R. kifejezésének átvételéhez: „L'invocabilité des principes de la Charte des droits fondamentaux dans les litiges horizontaux”, *Revue des droits et libertés fondamentaux*, 2014, chronique 14. szám.